

§ 7. Сярэбраны век рускай культуры

Перыяд мяжы XIX—XX стагоддзяў у гісторыі рускай культуры называюць Сярэбраным векам. Гэта была эпоха росквіту нацыянальнага генію ва ўсіх сферах мастацтва.

Тэрмін «Сярэбраны век» (па аналогіі з Залатым векам Антычнасці) з'явіўся як характарыстыка рускай паэзіі мяжы стагоддзяў. Але аказаўся настолькі ёмістым, што яго сталі суадносіць з росквітам усёй рускай культуры канца XIX — пачатку XX стагоддзя.

Яго плённай глебай з'яўляўся *полістылізм* — адначасовае існаванне ў культуры розных мастацкіх стыляў і кірункаў, якія мудрагеліста перапляталіся адзін з адным.

«Уцешнае» мастацтва Валянціна Сярова. Новая эпоха ў рускім жывапісе пачалася з творчасці *Валянціна Сярова*. Вучань мастака-рэаліста Ільі Рэпіна, малады жывапісец аказаўся наватарам. Пачаткам яго творчага шляху стала карціна *«Дзяўчынка з персікамі»* — адзін з першых твораў *рускага імпрэсіянізму*. Пасля сур'ёзнага, абцяжаранага сацыяльнымі сэнсамі жывапісу перасоўнікаў твор Сярова ашаламіў светлым і непасрэдным успрыманням жыцця.

Напісаная свежымі, радаснымі фарбамі, напоўненая святлом, паветрам і ззяннем маладосці, карціна сцвярджала новую жывапісную мову — свабодную і паэтычную.

Як і многія мастакі Сярэбранага веку, Валянцін Сяроў настальгіраваў па прыгажосці мінулых часоў. У карціне *«Выкраданне Еўропы»* прыёмамі сучаснага мастацтва ён спрабуе ўваскрасіць загадкавы свет раннягрэчаскай культуры. Спрощаны, амаль сілуэтны малюнак і лаканічная кампазіцыя, пабудаваная на кантрасце гнуткіх ліній і вялікіх плоскасцей колеру, характарызуюць твор як шэдэўр жывапісу мадэрну.

Валянцін Сяроў. Дзяўчынка з персікамі (1887 г.)

У цяперашнім стагоддзі пішуць усё
цяжкае, нічога ўцешнага. Я хачу, хачу
ўцешнага і буду пісаць толькі ўцешнае.

Валянцін Сяроў

Сяроў быў смелым мастаком. Ён увесь час шукаў новыя сродкі выразнасці, і яго жывапісная манера эвалюцыяніравала ад імпрэсіянізму да мадэрну.

Валянцін Сяроў.
Выкраданне Еўропы
(1910 г.)

Пазнаёмцеся на кампакт-дыску з работамі *Канстанціна Каровіна* — сябра Валянціна Сярова, галоўнага прадстаўніка імпрэсіянізму ў рускім мастацтве. Ці падыходзяць, на ваш погляд, да яго карцін словы маладога Сярова аб «уцешным» жывапісе?

Сімвалічныя вобразы Міхаіла Урубеля. Адным са стрыжняў культуры Сярэбранага веку быў **сімвалізм**. Гэтая мастацкая з'ява ўзнікла ў Еўропе ў 80-х гадах XIX стагоддзя. У рускім мастацтве найбольш яскравым прадстаўніком сімвалізму стаў *Міхаіл Урубель* — стваральнік таямнічых, містычна прыцягальных вобразаў, якія не паддаюцца дакладнай расшыфроўцы.

Мастакі-сімвалісты ўспрымалі бачны свет як складаную сістэму знакаў. І мэту мастацтва бачылі ў тым, каб, выяўляючы пэўныя вобразы, распавядаць не пра іх, а пра той таемны сэнс, які хаваецца за іх знешняй абалонкай. Адназначна выказаць гэты глыбінны сэнс яны лічылі немагчымым. У сваіх творах сімвалісты толькі намякалі на яго, падштурхоўваючы да фантазіравання самога глядача.

Міхаіл Урубель. Дэман, які сядзіць
(1890 г.)

Сімвалічныя вобразы М. Урубеля адрозніваліся найбольшай глыбінёй і неадназначнасцю. У яго *рабоце «Дэман, які сядзіць»* няма сюжэта. Ёсць толькі вечная тэма — тэма Зла, якую мастак увасабляе нечакана: у вобразе прыгожага юнака з вогненным позіркам і мяцежнай душой. Карціна напісана выдатна, у арыгінальнай манеры Урубеля: кожная форма, нібы крыштал, раздробленая на вострыя грані, «падсветленыя» знутры. Іх каштоўнае мігаценне ўзмацняе адчуванне хвалючай нерэальнасці.

Разгледзьце творы М. Урубеля ў параграфе і на кампакт-дыску. Пра што яны распавядаюць сучаснаму гледачу? Паспрабуйце раскрыць сімваліку вобраза, які вам спадабаўся.

«Свет мастацтва». Самым значным аб'яднаннем рускіх мастакоў мяжы XIX—XX стагоддзяў быў *«Свет мастацтва»*. У адрозненне ад перасоўнікаў, яго прадстаўнікі лічылі, што мастацтва павінна ўзвышацца над рэальнасцю, не апускаючыся да прамого ілюстравання жыцця. Сэнс мастацтва — ствараць прыгажосць, якая будзе супрацьстаяць пачварнай рэчаіснасці. Гэтая прыгажосць павінна быць не класічнага толку — ідэальная і загладжаная, а новая: кожны мастак павінен знайсці яе сам і выказаць па-свойму.

У работах *Канстанціна Сомова* прыгажосць атрымлівала адценне лёгкай манернасці і жарталівай гульні з гледачом. Атмасфера *карціны «Язычок Каламбіны»* прасякнута духам маскараднай культуры XVIII стагоддзя. У творах мастака *Аляксандра Бенуа* — ідэйнага натхняльніка аб'яднання «Свет мастацтва» — прыгажосць часта злучалася з сумам. Яго *«Прагулка караля»* —

Канстанцін Сомай. Язычок
Каламбіны (1915 г.)

Аляксандр Бенуа. Прагулка
караля (1906 г.)

гэта меланхалічны ўспамін пра бліскучую эпоху Людовіка XIV, яе далёкае, прыглушанае рэха.

Сучаснасць не натхняла прадстаўнікоў «Свету мастацтва». Ім больш падабалася гуляць з вобразамі мінулага, таму многія мастакі аб'яднанні з задавальненнем працавалі для тэатра: стваралі дэкарацыі, касцюмы, афішы. Супрацоўніцтва са «Светам мастацтва» садзейнічала росквіту рускай тэатральнай культуры на мяжы XIX—XX стагоддзяў.

Членамі творчага аб'яднання «Свет мастацтва» былі В. Сяроў і М. Урубель. Якія асаблівасці іх твораў сведчаць пра гэта?

«Рускія сезоны» Сяргея Дзягілева. У пачатку XX стагоддзя высокага ўзроўню майстэрства і сусветнай вядомасці дасягнуў рускі музычны тэатр.

Гэта адбылося дзякуючы *Сяргею Дзягілеву* — унікальнаму ў сваім родзе імпрэсары*, здатнаму «эфектна падаваць чужы талент». У рамках мастацтва і ў імя мастацтва ён ажыццявіў небывалы эксперымент: прадставіў свету багатую рускую культуру — творы сучаснікаў і аднадумцаў. З'яўляючыся адным з заснавальнікаў аб'яднання «Свет мастацтва», Дзягілеў пачаў з арганізацыі за мяжой выставак рускага жывапісу. Затым стаў ладзіць сімфанічныя і вакальныя «Гістарычныя рускія канцэрты» і, нарэшце, паказы рускіх опер.

* *Імпрэсарыя* (італ. *impresario* ад *imprendere* — прадпрымаць, ладзіць) — арганізатар канцэртаў, відовішчных мерапрыемстваў або прадстаўнік артыста.

Мы хацелі знайсці такое мастацтва, з дапамогай якога ўся складанасць жыцця, усе пачуцці і страсці выйшлі б без слоў і тэрмінаў не разумова, а стихійна, наглядна, бяспрэчна...

Сяргей Дзягілеў

Апафеозам «Рускіх сезонаў» з'явіўся «*Рускі балет Дзягілева*». Дзягілеўскія спектаклі цалкам змянілі тагачасныя ўяўленні пра тэатр і танцы. Дзягілеў стварыў такі від тэатра, для якога быў характэрны сінтэз мастацтваў — музыкі, харэаграфіі і жывапісу. Новая мова танца, афармленне сцэнічных касцюмаў і дэкарацый адрозніваліся непрадказальнасцю, філіграннасцю дэталей, вытанчанасцю і гармоніяй элементаў. Музыка балетаў здзіўляла адвагай і яркасцю гукавага каларыту. Відовішчасць спектакляў, створаная дзякуючы спалучэнню розных сродкаў выразнасці, захоплівала глядача ў чароўны свет тэатра.

Адным з выдатных прыкладаў пастацовак Дзягілева з'яўляецца *балет-казка «Жар-птушка»*, які стаў вынікам творчага саюзу самых ярскіх прадстаўнікоў рускага мадэрну: кампазітара *Ігара Стравінскага*, харэографа *Міхаіла Фокіна*, мастакоў *Аляксандра Галавіна* і *Леона Бакста*. Гэты арыгінальны твор дазволіў

Аляксандр Галавін. Эскіз дэкарацыі «Кашчэева царства»
да балета-казкі «Жар-птушка»

еўрапейцам убачыць «руское ў рускім» і адкрыць для сябе садружнасць новых імёнаў. У балете маляўніча паказаны фантастычныя вобразы рускіх народных казак. Адзін з іх — Кашчэева царства — атрымаў жывапісную музычную характарыстыку ў эпізодзе «Паганяныя скокі Кашчэева царства» з I карціны. Гучанне ўдарных і медных духавых інструментаў аркестра, калейдаскоп кароткіх матываў, незвычайныя гарманічныя колеры-плямы, імклівае нарастанне гучнасці і тэмпу, энергія рэгулярнага і нерэгулярнага рытмаў адлюстроўваюць злавесную карціну дзікага танца.

Фантастычны вобраз Жар-птушкі — сімвал асляпляльнага шчасця і жыцця, абсалютнай прыгажосці — створаны іншымі мастацкімі сродкамі. Яе *Калыханка* з I карціны, якую Стравінскі напісаў у духу ўсходняй экзотыкі, напоўнена таямнічым гучаннем. У філігранна выпісаным Леонам Бакстам касцюме Жар-птушкі ўвасоблены стыхіі паветра і агню, мудрагелістасць і бязважжасць вобраза. Танцоўшчыца, паводле задумы Міхаіла Фокіна, рукамі і целам выконвала незвычайныя рухі — вядзьмарскія жэсты, дэманструючы ўладу над Кашчэевым царствам.

Так у сваёй творчасці, якая адлюстроўвала атмасферу часу, кампазітары-мадэрністы злучылі харэаграфію, выяўленчае мастацтва і тэатр, выкарыстоўваючы шырокую палітру сродкаў выразнасці гэтых відаў мастацтва.

Паслухайце ў інфармацыйных крыніцах Скокі Жар-птушкі і Калыханку Жар-птушкі з I карціны балета І. Стравінскага. У якім з нумароў кампазітар выяўляе Жар-птушку як сімвал агню, сонца, святла? Якія сродкі выразнасці ён для гэтага выкарыстоўвае?

Леон Бакст. Эскіз касцюма Жар-птушкі да балета-казкі «Жар-птушка»

Маскоўскі мастацкі тэатр: сістэма Станіслаўскага. Хваля эксперыментаў у XX стагоддзі напаткала і драматычны тэатр. У эпоху мадэрну змянілася сама сутнасць тэатральнага мастацтва. Паўстала неабходнасць у шматгранным адлюстраванні «праўды жыцця» і глыбіні псіхалагічнага стану герояў.

Рэфарматарамі тэатра выступілі вядомыя дзеячы мастацтва — рэжысёр *Канстанцін Станіслаўскі* і драматург *Уладзімір Неміровіч-Данчанка*. У 1898 годзе яны заснавалі Маскоўскі мастацка-агульнадаступны тэатр (пазней Маскоўскі мастацкі тэатр). Гэтая назва падкрэслівала галоўную асаблівасць іх тэатра — даступнасць «душэўным запытам» кожнага гледача. У яго сценах была распрацавана новая тэатральная сістэма, вядомая ва ўсім свеце як *сістэма Станіслаўскага*.

Цікавы факт

Паводле ўспамінаў выдавочцаў, на рэпетыцыях Станіслаўскі часта сам паказваў акцёрам іх ролі. Рэжысёр быў такі пераканаўчы, што перайграць яго здавалася немагчымым. Крытыкі казалі, што Станіслаўскі не пакідаў акцёрам шансаў паказаць уласнае бачанне ролі.

Неміровіч-Данчанка, наадварот, толькі вызначаў сцэнічны вобраз, дазваляючы акцёрам самім дадаваць у ігру тых ці іншых адценні.

У першую чаргу Станіслаўскі і Неміровіч-Данчанка перагледзелі рэпертуар тэатра. Цікавасць рэжысёра і драматурга выклікала не толькі класічная, але і сучасная драматургія, якая ўздымала «шырокае кола пытанняў, што мучаць гледача». У сувязі з гэтым змянілася і значэнне рэжысёра: з пункту гледжання К. Станіслаўскага, у раскрыцці вострых

жыццёвых пытанняў толькі ён адзін мог трымаць увагу на задуме спектакля (або на *звышзадачы*), нярэдка «схаванай» ад гледачоў за тэкстам п'есы. Менавіта рэжысёр павінен выявіць гэтую задуму і падабраць сродкі для яе рэалізацыі на сцэнічнай пляцоўцы.

У «рэжысёрскім» тэатры Станіслаўскага і Неміровіча-Данчанкі кардынальна змянілася і разуменне выканаўчага майстэрства. У працэсе вырашэння *звышзадачы* акцёрам прапаноўвалася максімальна наблізіцца да герояў, зазнаць іх пачуцці і эмоцыі. «Не адлюстроўваць, а перажываць» — так сам Станіслаўскі вызначаў шлях пераўвасаблення акцёра ў дасягненні абсалютнай дакладнасці сцэнічнага вобраза.

У «рэжысёрскім» тэатры Станіслаўскага і Неміровіча-Данчанкі кардынальна змянілася і разуменне выканаўчага майстэрства. У працэсе вырашэння *звышзадачы* акцёрам прапаноўвалася максімальна наблізіцца да герояў, зазнаць іх пачуцці і эмоцыі. «Не адлюстроўваць, а перажываць» — так сам Станіслаўскі вызначаў шлях пераўвасаблення акцёра ў дасягненні абсалютнай дакладнасці сцэнічнага вобраза.

Сцэна са спектакля «Вішнёвы сад» паводле п'есы Антона Чэхава ў пастаноўцы Маскоўскага мастацкага тэатра. У адной з роляў — Канстанцін Станіслаўскі (1904 г.)

Калі іграеш злога, — шукай, дзе
ён добры.

Канстанцін Станіслаўскі

Паглядзіце ўважліва ў інфармацыйных крыніцах фрагмент рэпетыцыі К. Станіслаўскага. Як, на ваш погляд, у творчым працэсе выяўляецца «мастацтва перажывання» — асноўны пастулат сістэмы Станіслаўскага?

Руская культура на мяжы XIX—XX стагоддзяў перажывала магутны ўздым, хвалі якога дакаціліся і да Еўропы. Творы мастакоў Сярэбранага веку не толькі не саступалі, але часам пераўзыходзілі глыбінёй сваіх вобразаў работы еўрапейскіх майстроў. Пры гэтым у галіне музычна-тэатральнага мастацтва рускія майстры сцэны сталі наватарамі.

Пытанні і заданні

1. Балетныя спектаклі «Рускіх сезонаў» Сяргея Дзягілева падобныя да жывапісных палотнаў. Дзякуючы чаму, на ваш погляд, можна зрабіць такое параўнанне?

2. Паглядзіце ў інфармацыйных крыніцах харэаграфічную мініяцюру «Паміраючы лебедзь» на музыку Каміля Сен-Санса ў выкананні *Ганны Паўлавай* — адной з найвялікшых балерын XX стагоддзя. Якое ўражанне на вас зрабіў гэты харэаграфічны нумар?

3. На Маскоўскім кінафестывалі ў 2001 годзе быў заснаваны прыз «Веру. Канстанцін Станіслаўскі». У чым заключаецца ідэя ўзнагароды? Даведайцеся ў інфармацыйных крыніцах, якія вядомыя словы Станіслаўскага ляглі ў аснову назвы прэміі? Для чаго яны перафразіраваны?

Творчая майстэрня

4. Музычнае мастацтва Сярэбранага веку немагчыма ўявіць без творчасці *Сяргея Рахмáníнава*. У сваіх творах, напоўненых сардэчнасцю і цеплынёй, кампазітар культываваў прыгожае. Праслухайце «Вакаліз», напісаны для голасу і фартэ-піянага суправаджэння (на кампакт-дыску прапануецца адзін з варыянтаў перакладання твора — у інструментальным гучанні). Ахарактарызуйце раманс. Якімі сродкамі выразнасці кампазітар увасабляе высакароднасць духоўных намераў чалавека? Якія асацыяцыі нараджаюцца ў вас пры праслухоўванні гэтага сачынення? Падбярэце да раманса вершы і жывапісныя творы.